השבת בתורה

מיקי נוי

הקדמה

משמעויות שונות קיבלה השבת בתורה. ישנו הפן "ההלכתי" - חיוב שמירת השבת ועונשו של העובר על ציווי זה. אף על פי שפרטי חיוב זה לא נתבארו בתורה במפורש - "כהררים התלויים בשערה"[1], מכל מקום, החיוב העקרוני של שמירת השבת מופיע בתורה במקומות שונים. אך ישנו גם הפן ה"רעיוני-האמוני" שבשבת. השבת היא זכר למעשה בראשית וזכר ליציאת מצרים, כפי שנתבאר בתורה במקומות שונים. כל זה שייך לציווי השבת, שאותו קיבלו ישראל.

אך יום השבת קיבל בתורה משמעות, הרבה לפני שנצטווה מישהו בשמירתה. כבר במעשה בראשית נתקדשה השבת, קודם שנצטוו ישראל בשמירתה. "אמר רבי יצחק: לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם, שהיא מצווה ראשונה שנצטוו ישראל. ומה טעם פתח בבראשית, משום "כח מעשיו הגיד לעמו"..."[2]. התורה היא לא ספר מצוות בלבד, אלא בראש ובראשונה "ספר", שמטרתו ללמד את ערכי החיים של האומה הישראלית, ובתוך זה גם את המצוות, אשר מהוות ביטוי מעשי לאותם ערכים רוחניים, שאותם מנחילה לנו התורה. גם ביחס למצות השבת, היה מקום לכאורה להזכיר קודם את ציווי השבת, ולא להזכיר את השבת שבה שבת ה'. אלא, שרצתה התורה ללמדנו את ערכה האמיתי של השבת, ערכה המוחלט, שנובע לא מתוך קיומנו את מצוותיה, אלא מתוך קדושה, שקידשה מי שברא את העולם בששה ימים ושבת בשביעי. קדושה זו איננה מתחילה מהאדם, ולכן אין יכולת ביד האדם לבטלה. אמנם האדם כן נצטווה לשמור את השבת, על מנת שיוכל לידבק באותו ערך אשר גנוז ביום השבת. זוהי בעצם התכלית של כל הציוויים שנצטווינו בשמירת השבת, לקרב אותנו אל אותה שבת של בראשית, אל אותה השבת שקידש ובירך הקב"ה בעצמו.

בבירור משמעותה של שבת בראשית והדרך שלנו לידבק בה דרך מצוות השבת, נעסוק בשורות הבאות. [יש לציין בראשית הדברים, שלא נביא את כל המובאות שבתורה המתייחסות לשבת, אלא רק את חלקן, מתוך תקווה שנוכל להבין דרך מובאות אלו- ולו במעט - את ערכה של השבת, כפי שהיא מופיעה בתורה].

הגמרא במסכת ראש-השנה מביאה מחלוקת ביחס לשיר שאמרו הלוויים ביום השבת: "רבי יהודה אומר משום רבי עקיבא: ...בשביעי היו אומרים מזמור שיר ליום השבת- ליום שכולו שבת. אמר רבי נחמיה: "...בשביעי על שם ששבת"[3]. האם יום השבת מייצג בשבילנו את שבת בראשית, או שמא את יום השבת שעתיד לבוא? כפי שנראה, בעזרת ה', במאמר הבא, יתכן ואין כאן מחלוקת, אלא שני מבטים על אותו עניין, המשלימים זה את זה.

1. סיפרי דברים שלה ד"ה "ואמר".
2. רש"י בראשית א, א.
3. ר"ה לא.

בראשית ב, א-ג:

"ויכולו השמים והארץ וכל צבאם: ויכל אלוקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה: ויברך אלוקים את יום השביעי ויקדש אותו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלוקים לעשות".

סיום מלאכת השמים והארץ מתואר כאן באריכות. אם כלו השמים והארץ, מן הסתם כלתה מלאכת הבורא. ועוד יש לברר את הצורך בכפילות "ויכל אלוקים... וישבות אלוקים". כמו כן, צריך לבאר את משמעות ברכתה וקדושתה של השבת.

את המילים "ויכולו השמים והארץ" ביארו רס"ג[4] וראב"ע[5] מלשון השלמה. השמים והארץ נשלמו, ולא חסרים עוד דבר, וכמו שנשלמו השמים והארץ, כך גם השלים הבורא את מלאכתו. אברבנאל[6] ביאר את מילת ויכולו מלשון תכלית. השמים והארץ הגיעו ביום השביעי לתכליתם. נראה להעיר כאן הערה לשונית קצרה. המילים "תכלית" ו"כליה" הן בעלות שורשים דומים. הדבר איננו מקרי, אלא נובע מתוך כך, שיש למילים אלו משמעות דומה. כל דבר בעולם שלנו צריך לעבור תהליך ארוך עד שמגיע לשלמותו. אין דבר בעולם שמגיע מיד לתכליתו, אלא צריך לעבור תהליך ארוך ומורכב עד שמגיע דבר לשלמות. האדם שואף כל חייו להגיע אל השלמות, ושאיפה זו היא הכוח המחיה אותו. אדם המרגיש שמיצה את כל כוחותיו בשלמות, שוב אינו מוצא עוד טעם בחייו, אין לו עוד מקום אליו הוא שואף להתקדם. זהו, בעצם, סוף דרכו, אין לו עוד לאן להמשיך ללכת. כך הוא ביחס לכל דבר. כל דבר שהגיע למיצויו העצמי השלם, שהגיע לתכליתו, שאין לו עוד לאן להתקדם, איבד בעצם את הערך בקיומו, ולכן הוא כלה ואבד. וכך הוא גם ביחס לעולם עצמו. גם העולם הולך ומתקדם בתהליך ארוך ומורכב, עד שמגיע לשלמותו, לתכליתו, ומכאן ואילך העולם כלה.

בהמשך נרחיב עוד בביאור רעיון זה, אך בררנו, שתהליך היווצרות העולם נשלם, תהליך זה הגיע אל סופו. עם סיום בריאת העולם, השלים הבורא את מלאכתו והשבית את העבודה - "ויכל אלוקים ביום השביעי... וישבות ביום השביעי". בדרך זו מתברר, שהקב"ה לא עבד ביום השביעי, אלא סיים את מלאכתו והשבית מלברוא.

לאחר שהשלים הא-ל את מלאכתו ושבת, אז בירך וקידש את היום השביעי. וכך מסביר ראב"ע[7] את עניין ברכת השבת: "וביום הזה תתחדש בגופות דמות כח בתולדות, ובנשמות, כח ההכרה והשכל". ביום זה מתחדשים הכוחות בעולם. אין יצירה חדשה מיוחדת ליום השביעי, אלא יש חידוש של כוחות ביצירה שכבר קיימת. הבריאה מקבלת תוספת של כוחות חיים ביום השבת, וכך יכולה לפעול את פעולותיה הטבעיות, על הצד היותר שלם.

באופן דומה, (אם כי לא זהה לחלוטין), פירש גם אברבנאל את ברכת השבת, וכך כתב:

4. פירוש רס"ג עה"ת, בראשית ב, א [ע"פ חומש תורת חיים, הוצאת מוסד הרב קוק].
5. פירוש ראב"ע בראשית ב, א.
6. פירוש אברבנאל הוצאת ספרא גראף קא, דף לב: ד"ה "אמנם".
7. פירוש ראב"ע בראשית ב, ג.

"ועניין הפועל הוא, שהנה השלמות והתכלית ימצא ממנו ראשון וממנו אחרון. והראשון, הוא קניין הצורה המשלמת והמעצמת ההווה ההיא שבעבורה הוא מה שהוא, וזהו השלמות הראשון... ואמנם התכלית האחרון הוא הפועל שיעשה ההווה אחרי התהוותו כפי טבע צורתו... והנה בבריאת בראשית הגיע התכלית הראשון שהוא תכלית ההוויה בכל יום למתהווה בו, כי אז נשלמו הדברים היצורים בצורותיהם והוא תכלית ההוויה בהם. אבל התכלית האחרון והוא התכלית ההווה, לפעול כל אחד כפי טבעו וצורתו, באמת לא הגיעו אליו הנבראים בששת ימי בראשית. כי אם היות שקנו הצורות שהשפיע בהם המשפיע הראשון יתברך, והתחיל כל דבר לפעול כפי טבעו"[8].

נמצאנו למדים, אם כן, שביום השביעי לא נברא דבר חדש, שלא היה במציאות קודם לכן, אלא קיבלה ההוויה הקיימת כח לפעול פעולות, שלא הייתה יכולה לפעול קודם לכן. אברבנאל הסביר בנוסף, שביום השביעי ניתן כח בנבראים להוליד דמותם, ולהמשיך את כוחותיהם אל נבראים חדשים. העולם קיבל, אם כן, ביום השבת תוספת שלימות ושכלול. מובן לפי זה, מדוע לא נזכר הדבר שנברא ביום השביעי, שהרי לא נברא כל דבר חדש. זוהי משמעות המילה "ויכולו" לפי אברבנאל- העולם הגיע אל תכליתו השניה, שהיא היכולת של הנבראים לפעול כל אחד את פעולתו המיוחדת לו, ולהמשיך להעניק את הכח לבאים אחריהם.

בדרך זו נתבאר גם סופה של פרשיה זו: "כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות". הקב"ה כילה את מלאכתו, ואף כילה את מלאכת נתינת כח העשיה בנבראים שברא. וזהו פירוש "לעשות", ברא אותם באופן שיוכלו להמשיך ולעשות.

מעין דבר זה כתב הרמב"ן באגרת הקודש בפרק שלישי[9]:

"אבל בהיות החיבור לעונה הידועה מלילי שבת לילי שבת... יוכל להשפיע כח בזולתו, והוא לא יחסר דבר שיהיה נחלש עליו חולשה נראית, לפי שכבר קיבל כח שיוכל להשפיע ממנו".

הרמב"ן מסביר, שביום השבת ישנה לאדם תוספת כח, שבאמצעותה יכול האדם להשפיע חיים לנבראים חדשים, מבלי שהוא עצמו יפסיד מכך. זוהי הברכה המיוחדת שנתברכה בה השבת, כפי שראינו לעיל.

בעל "אור החיים" ביאר גם הוא את משמעותה של ברכת השבת בדרך דומה, ואלו דבריו[10]:

"ונראה שכיוון הכתוב על דרך אמרם ז"ל, כי העולם היה רופף ורועד, עד שבאה שבת ונתקיים העולם ונתייסד... והכונה היא כי ביום שבת ברא ה' נפש העולם... לא שהיה חסר דבר מעשותו, ועליו הוא אומר "ויכל"... פירוש - המלאכה שכבר עשה היתה חסרה דבר המעמיד, ובאמצעות יום השביעי בו נגמר הענין".

8. עיין הערה 6.
9. כתבי רמב"ן הוצאת מוסד הרב קוק חלק ב, שכו.
10. אור החיים על התורה [ע"פ חומש בהוצאת מכון "המאור"], בראשית ב, ב ד"ה "ונראה".

ובהמשך דבריו כתב עוד[11]:

"ונתחכם ה' וברא יום אחד, הוא יוודע לה', ובו ביום חוזר ה' ומשפיע נפש לעולם שיעור המקיים עוד ששה ימים, וכן על זה הדרך. וזולת זה היום היה העולם חרב בגמר ששת ימים... ובאמצעות שבת העולם עומד".

גם בעל "אור החיים" מדגיש, שלא נברא כל דבר חדש ביום השביעי, אלא הבריאה שכבר הייתה קיימת השתכללה עוד וקיבלה תוספת חיות, על מנת שתוכל להמשיך להתקיים.

נמצאנו למדים עד כאן, שערכה של השבת הוא בכך, שהיא הנותנת כח חיים לעולם. השבת היא לא "עוד יום" בשבוע. אין בה דבר מה חדש ושונה מבשאר הימים, אלא בה נמצא תמצית כח החיים הפועל בעולם בששת ימי המעשה, והיא מזרימה את אותם כוחות לעולם, ואילולי השבת, לא היה העולם יכול להתקדם, ואף היה נחרב, כפי שכתב בעל אור החיים". בכל ברכה שאדם מברך את חברו המטרה היא, להוציא את הכוחות הטמונים במתברך אל הפועל, ולא ליתן לו דבר חדש באמצעות הברכה, וכך אנו מבקשים בתפילה[12]: "ותן ברכה על פני האדמה" - לא שתוציא האדמה דבר חדש אשר איננו קיים, אלא שתוכל האדמה להצמיח מתוכה את כל הטמון בה. כך היא הברכה שבירך הקב"ה את יום השבת- שתוציא השבת את הכוחות הטמונים במציאות אל הפועל, שתזרים חיות אל המציאות, על מנת שזו תוכל להתקיים, ולא שתחדש מציאות אחרת. אפשר שזוהי כוונתו של רבי שלמה אלקבץ בשירו "לכה דודי" בבית השני: "לקראת שבת לכו ונלכה, כי היא מקור הברכה..." - השבת היא מקור הברכה בעולם, ובלעדיה אין העולם יכול להתקיים.

הרמב"ן בביאורו לפרשה זו, ערך השוואה בין ששת ימי הבריאה לששת אלפי שנותיו של העולם. וכך כתב על יום השבת[13]:

"ביום השביעי שבת, רמז לעולם הבא שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים...". הגמרא בסנהדרין[14] ערכה גם כן השוואה דומה: "אמר רב קטינא: שית אלפי שני הוה עלמא, וחד חרוב... תניא כוותיה דרב קטינא: כשם שהשביעית משמטת שנה אחת לשבע שנים, כך העולם משמט אלף שנים לשבעת אלפים שנה... ואומר מזמור שיר ליום השבת, ליום שכולו שבת".

העולם חרב בסוף האלף השישי לבריאה, וחורבן זה נקרא שבת. העולם שובת מלהתקיים. העולם הגיע לשלמותו לאחר אלפיים שנות משיח, ואז באה השבת, שבה בעצם העולם חרב.

דברים אלו מחזירים אותנו למה שכבר נתבאר קודם, שההגעה אל התכלית מביאה כל דבר אל סופו וכיליונו. דברים אלו עומדים לכאורה בסתירה למה שביארנו קודם, שהשבת היא כח חיותו של העולם, ואילו כאן משמע שהשבת היא חורבנו של העולם. אך באמת אין הדברים כך, אלא שאיפת העולם לשלמות, המתגלית בשיאה ביום השבת, היא הדוחפת את העולם

11. שם, ב, ג ד"ה "אכן".
12. תפילת שמונה עשרה ליום חול, ברכת השנים [בקשה זו נאמרת בחודשי הקיץ, ע"פ מנהגם של בני א"י].
13. פירוש הרמב"ן עה"ת [ע"פ חומש בהוצאת מכון "המאור"], בראשית ב, ג ד"ה "היום השביעי".
14. סנהדרין צז.

להתקדם, והיא הנותנת לעולם זכות להתקיים. לאחר שמגיע העולם לשלמות זו, הוא כלה באופן טבעי, מכיוון שאין לו עוד לאן להתקדם. אך לא השבת היא המכלה את העולם, אלא היא המביאה אותו אל תכליתו, אל מיצוי כח החיים שלו בשלמות, וכשהעולם מגיע אל שיא שלמותו, אז הוא כלה וחרב.

לסיכום פרשה זו נאמר, שעניינה המרכזי של השבת, הוא בזה שהיא מהוה כח מחיה לעולם, כח הדוחף את העולם להגיע אל שלמותו ותכליתו.

עשרת הדיברות - שמות כ, ז-י:

> **"זכור את יום השבת לקדשו ששת ימים תעבוד, ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת לה' אלוהיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך, עבדך ואמתך ובהמתך, וגרך אשר בשעריך כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם וינח ביום השביעי על כן בירך ה' את יום השבת ויקדשהו"**

בפרשה זו מצוה אותנו התורה להימנע ממלאכה בשבת. התורה מצוה לא רק על שמירת השבת והימנעות ממלאכה בה, אלא גם על זכירת השבת. התורה גם נותנת טעם למצות השבת - הקב"ה נח ביום השביעי לבריאת העולם. ישנם כאן ביטויים דומים לביטויים שראינו בפרשת בראשית - ברכת השבת וקדושתה. יש צורך לבאר את משמעותה של זכירת השבת. כמו כן, צריך לבאר כיצד שייך לכאן הציווי של עשית מלאכה בימי השבוע, אם אכן יש כאן ציווי, או שמא אין זה אלא רק על דרך הרשות, לעומת השבת בה אין רשות לעבוד.

כותב ראב"ע על הפסוק "זכור את יום השבת לקדשו"[15]: "שיזכור בכל יום חשבון ימי השבוע עד שלא ישכח איזה יום השביעי שהוא חייב לקדשו". יש כאן ציווי למנות בצורה מסודרת את ימי השבוע, כדי שידע האדם מתי חלה השבת, וידע שעליו לקדש יום זה. נראה מדבריו, שזכירת השבת היא אמצעי בלבד, שתפקידו הוא למנוע מהאדם לחלל את השבת כתוצאה מטעות במניין הימים. ביאור דומה לזה כתב גם החזקוני[16]: "בכל יום זכרהו איזה יום הוא מהשבוע שנצטווית לקדשו, וכל זה בשביל שתשמור את יום השביעי". גם מפירוש זה נראה באופן פשוט, שמצווה זו מהוה אמצעי בלבד, כדי שנשמור את יום השבת ונקדשו, אך אין ערך עצמי בזכירת השבת.

ניתן לראות ממד נוסף בזכירה זו, כפי שראו בה חלק מהפרשנים. יש אדם, המשתדל לזכור דברים מסוימים רק כאמצעי לשימוש, שיעשה אחר כך באותם דברים שזוכר. אך ישנם דברים, בהם עצם הזכירה מהוה מטרה כלשהי בשביל האדם. אדם אוהב להיזכר ברגעים יפים שעברו עליו בימי חייו, זיכרונות שהם עצמם גורמים לו תחושה של שמחה במקרים מסוימים, או תחושה של געגועים במקרים אחרים. ולפעמים ישנם זיכרונות של דברים שאנו מצפים להתגשמותם. אלו הם זיכרונות שתפקידם להגביר אצל האדם את הצפייה לדבר שעתיד

15. פירוש ראב"ע הקצר, שמות כ, ז [ע"פ חומש "תורת חיים", הוצאת מוסד הרב קוק].
16. פירוש החזקוני עה"ת, שמות כ, ז, בפירושו השלישי.

לקרות, וזה מביא את האדם לפעול, על מנת להביא להתגשמותם של אותם דברים. אדם המשתוקק ומצפה למשהו זמן רב, יחווה את אותו דבר בעצמה חזקה הרבה יותר מאדם אחר שלא ציפה לאותו הדבר. וכך הוא גם ביחס לחווית השבת. כדי שיוכל האדם לחוות את השבת במלא עצמתה, צריך האדם להתכונן לשבת. ללא הכנה ראויה, ללא צפייה לבואה של השבת, לא יוכל האדם לחוות את השבת באופן מושלם.

וכך כתב ספורנו בביאורו לפרשתנו[17]: "היה תמיד זוכר את יום השבת בעסקיך בימי המעשה... וזה תעשה כדי שתוכל לקדשו. הזכיר, שיסדר האדם עסקיו בימי המעשה באופן שיוכל להסיח דעתו מהם ביום השבת". ספורנו מבין, שמטרת החיוב לזכור את השבת, היא כדי שיוכל האדם להתכונן כראוי לבואה של השבת. האדם צריך להיות נתון כל כולו בתוך מציאות השבת, ולהתנתק באופן מוחלט מכל טרדות ימי המעשה, על מנת שיוכל לחוות את השבת על הצד היותר שלם. הספורנו עוד יבאר בהמשך דבריו את טיבה של חווית השבת, אך כבר כאן ברור, שצריך להתכונן לקראת בוא השבת. "זכור את יום השבת", אם כן, זה לא רק אמצעי לזכור מתי שבת, אלא מהוה הכנה לשבת, ובלעדיה גם חווית השבת עצמה לא תהיה שלימה.

בצורה חדה יותר, באה תפיסה זו לידי ביטוי במכילתא שהביא רש"י בפירושו[18]: "תנו לב לזכור תמיד את יום השבת, שאם נזדמן לך חפץ יפה תהא מזמינו לשבת". וזוהי לשון המכילתא במקור[19]:

> "אלעזר בן חנניא בן חזקיה בן גרון אומר: זכור את יום השבת לקדשו, תהא זוכרו באחד בשבת, שאם יתמנה לך מנה יפה, תהא מתקנו לשם שבת".

השבת היא המטרה אליה אתה שואף להגיע, וכל אמצעי שיאפשר לך להגיע אליה מוכן יותר, עליך להשתמש בו. כל ימי השבוע מהווים אמצעי הכנה לקראת השבת, והשבת היא התכלית שלעברה אנו מתקדמים. לפי זה היה מקום לומר, שיש מצווה לעבוד במשך השבוע, כדי שנוכל להגיע מוכנים לשבת. ועוד נבאר דבר זה בהמשך.

הרמב"ן בפירושו לפרשתנו כתב על דברי המכילתא שהובאו לעיל, שהם תואמים לדעת שמאי הזקן, ועומדים, לכאורה, בסתירה לדעת הלל, כפי שהובאה מחלוקתם במסכת ביצה[20]:

> "תניא, אמרו עליו על שמאי הזקן: כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת. כיצד? מצא בהמה נאה, היה אומר: תהא זו לכבוד שבת. למחר מצא אחרת נאה הימנה, מניח השניה, ואוכל את הראשונה. אבל הלל הזקן, מדה אחרת היתה בו, כל מעשיו היו לשם שמים, שנאמר: ברוך ה' יום יום".

מחלוקת זו הובאה במכילתא נוספת[21]:

> "שמאי הזקן אומר: זכירה עד שלא תבוא, ושמירה משתבוא [שמאי מבאר כאן את עניין זכור ושמור, שציווי הזכירה שייך לששת ימי המעשה, בהם אנו

17. פירוש ספורנו עה"ת שמות כ, ח.
18. פירוש רש"י עה"ת שמות כ, ז.
19. מכילתא דרבי ישמעאל, יתרו ז, ד"ה "זכור ושמור".
20. ביצה טז.
21. מכילתא דרשב"י כ, ח.

מצווים לזכור את השבת, כפי שיתבאר בסמוך, ואילו השמירה שייכת בשבת עצמה, שישמור האדם את השבת מלחללה]. אמרו עליו על שמאי הזקן, שלא היה זכרון שבת זז מפיו. לקח חפץ טוב, אומר: זה לשבת, כלי חדש, אומר: זה לשבת. אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו, שהיה אומר: כל מעשיך יהיו לשם שמים".

באופן פשוט נראה, שהלל חולק על שמאי, ולא רואה ערך בהתכוננות לשבת במשך ימי השבוע. אך באמת אין הדבר כן, כפי שכבר כתב הרמב"ן עצמו בהמשך דבריו [22], שגם הלל מודה, שימי השבוע הם רק בגדר הכנה לשבת, אלא שביחס למאכלים לשבת ושאר כלים נאים, יש לאדם לסמוך על הקב"ה שיזמן לו חפץ יפה, ואין צורך לקנות כבר בתחילת השבוע חפץ נאה שמזדמן לידך, מחשש שמא לא תמצא עוד חפץ נאה כמותו. אך ודאי ששת ימי המעשה הם בגדר הכנה לשבת, שהיא התכלית.

ישנה מכילתא נוספת, המחזקת תפיסה זו הרואה את השבת כתכלית ואת שאר הימים כאמצעי להגיע לתכלית זו [23]: "רבי יצחק אומר: לא תהא מונה כדרך שאחרים מונים, אלא שתהא מונה לשם שבת". אצל אומות העולם יש לכל יום שם מיוחד לעצמו, שאיננו מהוה חלק ממהלך רציף של ימים. כל יום עומד בפני עצמו, ולא מהוה חלק מתהליך של התקדמות אל עבר יעד מוגדר. אבל אצלנו אין הדברים כך. אנו מצווים למנות את הימים בסדר רציף, כפי שמונה אדם את השלבים שעבר בדרכו אל עבר יעד מוגדר. היעד שעליו מדובר במקרה שלנו הוא יום השבת.

"זכור - ר' יהודה בן בתירה אומר מנין שכשאתה מונה הוי מונה אחד בשבת ושני בשבת שלישי בשבת רביעי בשבת חמישי בשבת וערב שבת ת"ל זכור" [24].

אנו צריכים למנות את ימי השבוע לשם שבת, למנות את מספר הימים שכבר עברנו בדרכנו אל השבת. לכן מנינו הוא: "היום יום פלוני בשבת", ויש שמונים: "יום פלוני בשבת קודש". זוהי תכלית מנינו, להגיע אל יום השבת, היום שמיצג בעינינו את השלמות אליה אנו שואפים להגיע.

לסיכום נאמר, שעיקר מצות "זכור את יום השבת לקדשו" היא, שיכין האדם עצמו בששת ימי המעשה לקראת בואה של השבת. כך גם מצאנו בדברי חז"ל [25], שהיו נוהגים לצאת בזמן כניסת השבת אל השדות, ולומר: "בואי כלה, בואי כלה". כחתן המצפה לכלתו, שהיא השלמתו, וכששומע שהיא מתקרבת יוצא לקראתה ומקבל את פניה, כך היו יוצאים לקראת השבת, שציפו לה במשך כל השבוע, ומקבלים את פניה. כך נוהגים אנו גם היום, להפוך פנינו ולומר: "בואי כלה, בואי כלה", כביטוי לציפייתנו לבואה של השבת.

"ששת ימים תעבוד, ועשית כל מלאכתך" - לכאורה אין מקום לציווי זה בתוך מצוות השבת. ואמנם, יש מהפרשנים שכתבו, שפסוק זה נאמר לא כמצווה אלא כרשות לעשות

22. פירוש רמב"ן עה"ת, שמות כ, ח, ד"ה "ולכך", בסוף הדיבור.
23. מכילתא דרבי ישמעאל, יתרו ז, ד"ה "זכור ושמור".
24. מכילתא דרשב"י כ, ח.
25. שבת קיט.

מלאכה במשך השבוע, להבדיל מהשבת, שנאסרה בעשיית מלאכה. אך חז"ל במכילתא שאלו שאלה נוספת על פסוק זה, ומתוך תשובתם נראה שיש כאן מצווה. וזוהי לשון חז"ל במכילתא[26]: "וכי אפשר לו לאדם לעשות כל מלאכתו בששת ימים? אלא שבות כאילו כל מלאכתך עשויה. דבר אחר: שבות ממחשבת עבודה...". חז"ל מלמדים אותנו, שעלינו להגיע אל השבת מתוך תחושה שהכל כבר שלם, שכל מלאכתנו עשויה כבר, ואין צורך לעשות עוד מלאכה. האדם לא צריך לחוש בשבת שאסור לו לעשות מלאכה, אלא שאיננו צריך לעשות מלאכה, כי מלאכתו כבר עשויה. כך גם הובא לעיל בשם הספורנו, שצריך האדם לסדר עסקיו בימי המעשה, כך שיוכל להסיח דעתו מכל עסקיו בהגיע השבת. לפי זה מתבאר שפסוק זה נאמר כמצווה, ולא רק כרשות לעשיית מלאכה.

חז"ל הוסיפו עוד ואמרו: "שבות ממחשבת עבודה", האדם מצווה לא רק להיבטל ממלאכה, אלא אף להימנע מלחשוב על עבודתו. כך גם מצאנו בדברי הנביאים[27]:

> **"אם תשיב משבת רגליך, עשות חפציך ביום קדשי, וקראת לשבת עונג, לקדוש ה' מכובד, וכיבדתו מעשות דרכיך, ממצוא חפצך ודבר דבר. אז תתענג על ה'"**

מכאן למדו חז"ל[28], שאפילו דיבור בצרכי החול נאסר בשבת, וכל זה כדי שיהיה האדם פנוי לגמרי לעסוק בענייניה של השבת, כפי שיבואר בהמשך.

רש"ר הירש גם כתב, שהתורה כן באה לצוות את האדם לעבוד בששת ימי המעשה. על האדם הוטלה המשימה לעבוד את הארץ ולשומרה, ואת זה עליו לעשות בששת ימי המעשה. אמנם מלאכה זו היא לא מלאכת האדם הנעשית לתפארת האדם, אלא זו מלאכת ה'. וכך הם דבריו[29]:

> "לא לתפארת עצמך תעשה את מלאכתך... אלא לעבודה היא תהיה לך, לעבודה בממלכת ה', לעבודת ה', בשליחותו תעשה את מלאכתך ולמען עולמו, שבו הוא הניח אותך "[30]לעובדה ולשומרה", למען תרומם את העולם בקניין, בעיבוד, ובשינוי, מתחום השעבוד הפיסי, אל תחום התכליות של החירות המוסרית ועבודת ה' בחירות". האדם מצווה לעבוד בששת ימי המעשה, כדי לפתח ולשכלל את העולם. פיתוח העולם, קירוב העולם אל שלמותו, זוהי עבודת ה', זהו המשך תהליך יצירת העולם, ולצורך כך נברא האדם, "לעובדה ולשומרה".

אמנם ביום השביעי צריך האדם לשבות מעשיה זו. "ויום השביעי שבת לה' אלוהיך, לא תעשה כל מלאכה". השביתה ממלאכה מעידה על כך, שכל עבודת האדם בימי המעשה היא בבחינת המשך למעשה בראשית, שותפות לריבונו של עולם בבריאת העולם, ולא צורך פרטי של האדם. כשהאדם שובת על-פי ציווי ה', הוא מעיד שכל עבודתו גם כן נעשתה על-פי ציווי

26. מכילתא דרבי ישמעאל, יתרו ז, ד"ה "ששת ימים".
27. ישעיה נח, יג-יד.
28. שבת קנ.
29. פירוש רש"ר הירש לתורה, שמות כ, ט.
30. בראשית ב, טו.

ה', שאם לא כן, לא היה האדם שובת ממלאכת עצמו. הבורא שבת ממלאכתו ביום השביעי, וכך גם האדם, שהוא ממשיך את פעולתו של הבורא, שובת ממלאכתו ביום השביעי. כך מהוה השבת עדות על בריאת שמים וארץ.

"ויום השביעי שבת לה' אלוהיך" - כותב ספורנו[31]: "כולו לה', ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולהתענג בו די העבודה לכבודו יתברך". ענינו של יום השבת הוא העיסוק בעבודת ה', לימוד התורה, ושאר עיסוקים רוחניים, שבהם יקנה האדם את שלמותו. והמשיך עוד לבאר בפסוק הבא "כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ- והמכוון מהם, שידמה האדם לבוראו כפי האפשר, וזה בעיון ובתלמוד ובמעשה הבחירי לרצון לפניו. וינח ביום השביעי- שבו כבר נשלם כל הצריך להביא המכוון אל תכלית, ובשלמות תהיה המנוחה. על כן ברך ה' את יום השבת- בנפש יתירה, והיא הכנה יתירה לעבודת הא-ל יתברך. ויקדשהו- שיהיה כולו לה'".

עניינה של השבת הוא העיסוק בדברים הרוחניים, וההתקרבות לבורא, ובזה יקנה האדם את שלמותו. וכך גם כתב ראב"ע בפירושו לפסוק זה[32]:

> "כי השם קידש זה היום וזימנו לקבל הנפשות תוספת חכמה יותר מכל הימים, על כן כתוב ברך ה'... כל ימי השבוע אדם מתעסק בצרכיו, והנה זה היום ראוי להתבודד ולשבות בעבור כבוד ה'... ומנהג ישראל היה ללכת סמוך לשבת אצל הנביאים".

וכך כתב גם הרמב"ן בפירושו[33]:

> "וטעם לקדשו, שיהא זכרוננו בו להיות קדוש בעינינו... והטעם שתהא השביתה בעינינו בעבור שהוא יום קדוש להפנות בו מעסקי המחשבות והבלי הזמנים, ולתת בו עונג לנפשנו בדרכי ה', וללכת אל החכמים ואל הנביאים לשמוע דרכי ה'".

נמצא, אם כן, לפי כל הפרשנים שראינו עד כאן, שיום השבת הוא מעין ביטוי לשלמות אליה שואף האדם להגיע, ולכן צריך האדם להתכונן במשך ימי השבוע לקראת בוא השבת, על מנת שיוכל לעסוק ביום השבת בעניינים המביאים אותו אל שלמותו, והם עניני הרוח.

רשב"ם ביאר את מצות "זכור את יום השבת" באופן שונה[34]: "זכור את יום השבת של ששת ימי בראשית... כי ששת ימים עשה ה'". מטרת זכירת השבת לפי רשב"ם היא שנזכור דרכה את מעשה בראשית. נזכור שהקב"ה ברא את העולם בששה ימים, כדי להוציא מדעת הטוענים שהעולם לא נברא, אלא הוא תמיד היה. גם הרמב"ן הזכיר כאן את חשיבות זכירת מעשה בראשית[35]: "כי בזכרינו אותו [את יום השבת] תמיד יזכור מעשה בראשית בכל עת, ונודה בכל עת שיש לעולם בורא, והוא ציוה אותנו בכל זה". וכן כתב עוד: "ציוה שנעשה בזה סימן

31. פירוש ספורנו על התורה, שמות כ.
32. פירוש ראב"ע הארוך, שמות כ, ח.
33. פירוש רמב"ן על התורה, שמות כ, ה, ד"ה "לקדשו".
34. פירוש רשב"ם על התורה, שם.
35. פירוש רמב"ן שם, ד"ה "ועל".

וזיכרון תמיד להודיע שהוא ברא הכל, והיא מצות השבת שהיא זכר למעשה בראשית". נמצא, אם כן, שיש עניין נוסף למצות השבת והוא, שהשבת היא עדות לכך, שהעולם נברא בששה ימים ואיננו קדמון, כפי שטענו הפילוסופים. עניין זה מתחבר עם מה שנתבאר לעיל, שהשבת היא ביטוי לשלמות. כפי שנתבאר לעיל, עצם השביתה ממלאכה מעידה שיש שלימות שאליה אנו שואפים להגיע, ולאחר הגעתנו אליה אין עוד צורך במלאכה. דבר זה יכול להיות נכון רק ביחס למשהו שנברא, ובוראו הועיד לו תכלית כלשהי אשר אליה הוא שואף. אך אם העולם לא נברא, אלא היה קיים מאז ומעולם, אם כן אין לו כל תכלית, שהרי מעולם לא הציב לו מישהו תכלית כלשהי, ואם כן שביתתנו מעידה על כך שהעולם נברא, ולכן יש לו תכלית, יש לו שלימות שאליה הוא שואף, וכך השבת היא זכר למעשה בראשית.

שמות לא, יב-יז

> **"ויאמר ה' אל משה לאמור: ואתה דבר אל בני ישראל לאמור אך את שבתותי תשמורו: כי אות היא ביני וביניכם לדורותיכם לדעת כי אני ה' מקדישכם: ושמרתם את השבת כי קודש היא לכם: מחלליה מות יומת, כי כל העושה בה מלאכה ונכרתה הנפש ההיא מקרב עמיה: ששת ימים יעשה מלאכה, וביום השביעי שבת שבתון קודש לה': כל העושה מלאכה ביום השבת מות יומת: ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם: ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם: כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ, וביום השביעי שבת וינפש".**

פרשה זו נאמרה מיד בתום הציווי על מלאכת המשכן. התורה רצתה להדגיש, שאף על פי שנצטוו ישראל בהקמת משכן, ובזה תלויה השראת השכינה בישראל - "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם"[36] - מכל מקום לא תדחה מצווה זו את מצוות השבת. בשבת צריכה להיות שביתה מוחלטת ממלאכה, ואף על פי שזו מלאכת ה', ואינה לצורכו הפרטי של האדם, אין לעשותה בשבת.

שמירות רבות נכתבו בפרשיה זו: "אך את שבתותי תשמורו", "ושמרתם את השבת", "ושמרו בני ישראל את השבת". צריך לבאר את הצורך בריבוי השמירות. עוד יש לבאר את ענינה של האות שמהוה השבת.

"כי אות היא ביני וביניכם לדורותיכם לדעת כי אני ה' מקדשכם". וכך כותב רש"י בפירושו לפסוק זה: "אות גדולה היא בינינו שבחרתי בכם, בהנחילי לכם את יום מנוחתי למנוחה, לדעת האומות בה כי אני ה' מקדשכם". רש"י מפרש שהשבת היא סימן לעולם שבנו בחר ה'. העובדה שדווקא אנו נצטווינו בשמירת השבת, אנו קיבלנו למנוחה את היום בו נח ה', ולא אומות העולם, מעידה שאנו עם סגולה, עם ה'. רס"ג, לעומת זאת, פירש אחרת: "לדעת-כדי שתדעו". השבת היא סימן לישראל שבהם בחר ה' מכל האומות. פירושו של רס"ג תואם

36. שמות כה, ח.

את דברי הגמרא[37]:

"ואמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב: הנותן מתנה לחבירו - צריך להודיעו, שנאמר לדעת כי אני ה' מקדשכם. תניא נמי הכי: לדעת כי אני ה' מקדשכם. אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה, ואני מבקש ליתנה לישראל - לך והודיעם".

הרי שהשבת היא סימן לישראל שבהם בחר ה'. האבן עזרא הביא בשם גאון שפירש גם הוא, שהשבת היא אות לישראל, שה' בחר בהם, ובדומה למילה שנאמר בה "ברית", והיא מהוה מעין סימן שייכות לאומה הישראלית, כך גם השבת, שנאמר בה בפרשתינו "ברית". כך או כך, מתברר שנתינת השבת לישראל היא אות לבחירת ה' בהם. דבר זה אנו מזכירים בתפילת שחרית בשבת:

"ולא נתתו ה' אלוקינו לגויי הארצות, ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פסילים, וגם במנוחתו לא ישכנו ערלים, כי לישראל עמך נתתו באהבה, לזרע יעקב אשר בם בחרת".

השבת לא ניתנה לאומות העולם, וערלים לא שייכים במנוחתה, אלא ישראל, שהם העם אשר בחר ה'. המנוחה באה לאחר שנשלמה העבודה, וכל זמן שעדיין יש חסרון כלשהו במציאות, אי אפשר לנוח, אלא יש לעבוד על מנת להשלים את החסר. הערלות מבטאת את החסרון, לעומת מצות המילה, שהיא סימן להשלמת המציאות על-ידי מעשה האדם. לכן הערלים לא שייכים אל המנוחה, שהרי הם חסרים, ועדיין לא הגיעו למצב שיאפשר להם מנוחה. אבל ישראל, שהם שלימים, להם הנחיל הקב"ה את יום השבת למנוחה. האבן עזרא עצמו סבר שהשבת היא עדות לבריאת העולם, וכפי שכבר נתבאר, ולא לבחירת ה' בישראל.

כפי שנאמר, הוזכרו שמירות רבות בפרשה זו, אבן עזרא מסביר[38], שהתורה כתבה אזהרה אחת, כדי שנשבות ממלאכת עצמנו, ועוד אזהרה על כך שנשבות גם ממלאכת עשית המשכן, שהיא מלאכת שמים. עוד הוסיפה התורה להזהיר[39]: "ושמרו בני ישראל את השבת - שישמרו ימי השבוע, שלא ישכחו איזה יום הוא שבת, ושיתקן צרכיו ודרכיו ביום השישי, כדי שישמור השבת ולא יחללנה". שתי שמירות מתייחסות לשבת עצמה, ואילו השלישית מתייחסת להכנות לקראת השבת. השמירה השלישית, ההכנה לקראת השבת, היא הבסיס שעל גביו באות שתי השמירות האחרות, ההימנעות ממלאכה בשבת. כפי שכבר נכתב, על האדם להכין עצמו בימי המעשה, כדי שיגיע לשבת מוכן, ולא ירגיש שעליו להשלים את אשר החסיר. האדם צריך לחוות בשבת את המציאות השלימה, לחוש שאין עוד צורך בעשיית מלאכה, ולשם כך עליו להכין את כל צרכיו במשך השבוע.

ספורנו בפרשה זו ביאר, שהשבת נועדה להביא את האדם לעיסוק בעולמו הרוחני, כפי שביאר כבר בעשרת הדיברות. על האדם לשבות מכל מלאכה, ואף מדברים שאינם מלאכות, על מנת שיוכל להקדיש את כולו לעיסוק בעולם הרוח. הספורנו הסביר גם הוא את ריבוי

37. שבת י.
38. פירוש ראב"ע הקצר, שמות לא, יד.
39. פירוש ראב"ע הארוך, שם טז.

השמירות המופיעות בפרשתינו: "אך את שבתותי תשמורו, כי אות היא ביני וביניכם- ואם תקלקלו זה האות, אין שום מקום לעשות משכן לשוכני בתוככם"[40]. תפקידו של המשכן הוא להוות כלי להשראת שכינה בישראל, ואם ישראל לא שומרים על הקשר עם ריבונו של עולם, שוב אין מקום למשכן. מצוות השבת, עזיבת עסקי החול לטובת התקרבות אל ריבונו של עולם, היא היסוד לקשר שבין עם ישראל לריבונו של עולם, המתגלה בשיאו במשכן, אך אם הקשר איננו נשמר כפי הראוי, ממילא איבד המשכן את ערכו. "ושמרתם את השבת, כי קודש היא לכם" - בעשה, "מחלליה מות יומת" - בלא תעשה. ולא זו בלבד שעל האדם להימנע ממלאכה בשבת, אלא זו גם "שבת שבתון קודש לה'" - על האדם להתמסר כולו באופן חיובי לריבונו של עולם, ולעסוק בתורה, כפי שנתבאר כבר בעשרת הדיברות. "ושמרו בני ישראל את השבת" - בעולם הזה, "לעשות את השבת" - ביום שכולו שבת, כך מסיים הספורנו את פירושו לפרשיה זו. השבת שאנו מצווים בשמירתה, היא רק פתח להגיע לאותו יום שכולו שבת. אותו יום, בו העולם יגיע אל שלמותו, הוא פסגת השאיפה שלנו, ובכל שבת אנו רק חווים מעט מאותה חוויה.

עשרת הדיברות - דברים ה, יא-יד

> "שמור את יום השבת לקדשו כאשר צוך ה' אלוקיך: ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך: ויום השביעי שבת לה' אלוקיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך ושורך וחמרך וכל בהמתך וגרך אשר בשעריך למען ינוח עבדך ואמתך כמוך: וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוצאך ה' אלוקיך משם ביד חזקה ובזרע נטויה על כן צוך ה' אלוקיך לעשות את יום השבת:"

שני הבדלים מרכזיים ישנם בין ציווי השבת, המופיע בעשרת הדיברות בפרשת יתרו, לבין ציווי השבת, המופיע בעשרת הדיברות בפרשת ואתחנן. בפרשת יתרו מצווה התורה[41]: "זכור את יום השבת לקדשו", ואילו בפרשת ואתחנן מצווה התורה: "שמור את יום השבת לקדשו". הבדל נוסף הוא, במשמעות שנותנת התורה ליום השבת. בפרשת יתרו השבת מוצגת כזכר לבריאת העולם: "כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ, את הים ואת כל אשר בם, וינח ביום השביעי, על כן בירך ה' את יום השבת ויקדשהו". בפרשת ואתחנן מוצגת השבת כזכר ליציאת מצרים: "וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים, ויוציאך ה' אלוקיך משם ביד חזקה ובזרוע נטויה, על כן צוך ה' אלוקיך לעשות את יום השבת". בקידוש הלילה אנו מזכירים את שני העניינים: "ושבת קודשו באהבה וברצון הנחילנו זכרון למעשה בראשית, כי הוא יום תחילה למקראי קודש, זכר ליציאת מצרים". נראה, שיש קשר בין היותה של השבת זכר למעשה בראשית, לבין היותה זכר ליציאת מצרים.

40. פירוש ספורנו, שם, יג-טז.
41. שמות כ, ח-יא.

הרמב"ם במורה נבוכים ג, לא, מסביר את ההבדל בין שני ציוויי השבת[42]:

"וכבר נאמרו במצוה זו שתי עלות שונות, מפני שהן לשני עלולים שונים... וזה נכון כי העלול בדיבור הראשון הוא כבוד היום וקידושו, כמו שאמר: "על כן בירך ה' את יום השבת ויקדשהו". זהו העלול השייך לעלה כי ששת ימים וכו'. אבל מה שנתפקדנו בו ונצטוינו אנו לשומרו, הוא עלול השייך לעילת היותנו עבדים במצרים, אשר לא היינו יכולים לשבות. לפיכך נצטוינו על השבת והמנוחה, כדי לכלול שני הדברים, קביעת השקפה נכונה, והוא חידוש העולם המורה על מציאות האלוה במחשבה ראשונה ובעיון קל, וזכרון חסדי ה' עלינו, שהניח לנו מתחת סבלות מצרים..." .

השבת באה כזכר לשני אירועים שונים. האחד - בריאת העולם, וזה נלמד מהעובדה שהקב"ה בירך וקידש יום זה, מה שמעיד על כך שזהו יום מיוחד לה', יום בו שבת ממלאכת בריאת העולם. והענין השני הוא זכר ליציאת מצרים- בהיותנו שובתים ממלאכה, ניתן לב לזכור שמנוחה זו היא תוצאה של חסד ה' עלינו, שהוציאנו מעבדות מצרים, וכתוצאה מזה יש באפשרותנו לנוח מעמל השבוע.

אברבנאל הסביר גם הוא כמו הרמב"ם[43], אלא שהוסיף ואמר, שגם בפרשת יתרו וגם בפרשת ואתחנן, נרמזו שני העניינים של השבת. בפרשת יתרו כתוב: "ששת ימים תעבוד, ועשית כל מלאכתך" - וזה מורה על כך, שיש לנו יום מנוחה אחד בשבוע, מה שלא היה לנו במצרים, וכך תהיה השבת זכר ליציאת מצרים. בפרשת ואתחנן כתוב: "שמור את יום השבת לקדשו, כאשר ציוך ה' אלוהיך". והכוונה היא, שנשמור את השבת, מאותה סיבה שכבר הוזכרה בציווי הקודם, והיא זכר למעשה בראשית. כך מתברר, שישנם שני עניינים שונים בשבת, ושניהם נרמזים גם בפרשת יתרו, וגם בפרשת ואתחנן.

הרמב"ן הסביר את ההבדלים באופן שונה:

"כי בעבור היות יציאת מצרים מורה על אלוה קדמון מחדש חפץ ויכול, על כן אמר בכאן: אם יעלה בלבך ספק על השבת, המורה על החידוש והחפץ והיכולת, תזכור מה שראו עיניך ביציאת מצרים, שהיא לך לראיה ולזכר. הנה השבת זכר ליציאת מצרים, ויציאת מצרים זכר לשבת, כי יזכרו בו ויאמרו: השם הוא מחדש בכל אותות ומופתים, ועושה בכל כרצונו, כי הוא אשר ברא הכל כרצונו"[44].

יכולתו של הקב"ה לחדש מופתים בעולם, מעידה על כך שהוא ברא את העולם, וממילא הוא שולט בו באופן מוחלט, ויכול לחדש בו אותות ומופתים.

רש"ר הירש רואה את השמירה כהשלמה למצוות הזכירה[45]. הזכירה עלולה להיתפס כדבר מופשט, חסר כל השלכה מעשית, מה שעלול להביא לידי כך, שגם הזכירה תלך ותאבד. כל

42. מורה נבוכים, הוצאת מוסד הרב קוק, רלט.
43. פירוש אברבנאל עה"ת, הוצאת בני ארבאל, דברים, סה-סו.
44. רמב"ן עה"ת דברים ה, יג- יד.
45. פירוש רש"ר הירש עה"ת, שמות כ, ח, ד"ה "זכור ושמור".

ערך מופשט חייב לקבל ביטוי מעשי, ובלי זה אין יכולת לאדם להמשיך ולהיות מחובר אל אותו ערך. האדם חי בעולם הזה, ולכן הוא חייב להתחבר לרעיונות גם דרך כוחותיו המעשיים, ובלי זה, הקשר ילך ויפחת, עד שיאבד לגמרי. הזכירה שייכת לכוחותיו הרוחניים של האדם, לכוח החושב, ואילו השמירה, ההימנעות ממלאכה, שייכת לצד המעשי, ולכן היכולת להתחבר לשבת באופן מושלם, היא רק דרך השילוב של השמירה והזכירה. השמירה והזכירה משלימות זו את זו, ואין עמידה לאחת בלי השניה. "זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו"[46]- זהו בעצם ציווי אחד, המיושם בשלמותו באמצעות שני מרכיבים אלה.

את היחס שבין יציאת מצרים ושמירת השבת, הסביר רש"ר הירש בפרשת יתרו: "וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך ה' אלוקיך משם ביד חזקה ובזרע נטויה, על כן צוך ה' אלוקיך לעשות את יום השבת- היד אשר גאלה אותך ממצרים, יד ה' הייתה, והזרוע- זרועו של ה'. לך לא היו, לא יד ולא זרוע, כי עבד היית, ורק ידו וזרועו של ה' השיבו לך כח ועוצמה, למען תשתמש בהם לעבודתו בלבד". ביציאת מצרים התברר, שכל דבר הנעשה בעולם, יד ה' הוא ולא יד האדם. כל פעולותיו של האדם, גם הן המשכיות לבריאת העולם, כפי שנתבאר בעשרת הדיברות בפרשת יתרו. השביתה באה להחדיר בנו מסר זה, וממנו נלמד, שה' הוא שברא את העולם, והוא שהוציא אותנו ממצרים באותות ובמופתים, ולו השלטון הבלעדי בעולם.

תהילים פרק צב -

> "מזמור שיר ליום השבת: טוב להדות לה' ולזמר לשמך עליון: להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות: עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בכנור: כי שמחתני ה' בפעלך במעשי ידיך ארנן: מה גדלו מעשיך ה' מאד עמקו מחשבתיך: איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת: בפרח רשעים כמו עשב ויציצו כל פעלי און להשמדם עדי עד: ואתה מרום לעלם ה': כי הנה איביך ה' כי הנה איביך יאבדו יתפרדו כל פעלי און: ותרם כראים קרני בלתי בשמן רענן: ותבט עיני בשורי בקמים עלי מרעים תשמענה אזני: צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה: שתולים בבית ה' בחצרות אלקינו יפריחו: עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו: להגיד כי ישר ה' צורי ולא עולתה בו:"

מזמור זה נקרא: "שיר ליום השבת", מפני שהלווים שרו מזמור זה בשבת- כך מבארים הפרשנים[47]. אך בתפילת שבת אנו מסבירים באופן שונה[48]: "ויום השביעי משבח ואומר: מזמור שיר ליום השבת..." משמע מכאן, שמזמור זה נאמר על-ידי יום השבת בעצמו. משמעות הדברים היא, שמזמור זה בא להסביר לנו את המסר שמשדר לנו יום השבת. תוכנו של יום השבת מתומצת לנו במזמור זה. השבת אומרת לנו, שטוב להודות לה'. המציאות כולה שלימה בתכלית, ואין לנו אלא להודות ולזמר על כך לה'. כשאנו מביטים על המציאות מנקודת המבט

46. שבועות כ:
47. עיין פירוש רש"י, ראב"ע ומצודת דוד לפסוק א.
48. תפילת שחרית לשבת, פיסקה "לא-ל אשר שבת".

של השבת, של המציאות השלימה, אנו רואים באור חדש את כל התהליכים, שהעולם עבר במשך הדורות. גם הסיבוכים והנפילות מקבלים ממד אחר של הסתכלות. "בפרח רשעים כמו עשב ויציצו כל פעלי און להשמדם עדי עד: ואתה מרום לעולם ה'". פריחתם של הרשעים, שנראית לנו כל כך בלתי מובנת בעולם הזה, מובנת לנו מאד. כל צמיחתם נועדה לעקור את מחשבת הרשע מן העולם. מתוך שהרשע, שצמח לממדים כה גדולים, נשמד כולו, מבין העולם שהרשעה יסודה שקר, ואין לה קיום במציאות. מתוך כך מתגדל שמו של ה' בעולם- "ואתה מרום לעולם ה'". אויבי ה' אובדים, וכל פועלי און מתפרדים, וכך מתרוממת קרנם של הצדיקים. העולם רואה, שהדביקות בה' עומדת לעולם, הצדיקים השתולים בבית ה', מניבים את פרותיהם גם בהגיעם לשיבה. גם בהגיעם לשיבה, הם עדיין רעננים כפי שהיו בצעירותם. תכליתו של כל זה- "להגיד כי ישר ה', צורי, ולא עולתה בו". כשהעולם רואה את סופה של הרשעה ואת שכר הצדיקים, מתגלה ישרותו של ה'.

חז"ל במדרש אמרו על מזמור זה, שאדם הראשון אמרו, לאחר שהכיר בחטאו, וכך דבריהם שם[49]:

> "אמר רבי לוי המזמור הזה אדם הראשון אמרו, פגע אדם הראשון בקין אמר ליה מה נעשה בדינך אמר ליה עשיתי תשובה ונפטרתי, התחיל אדם הראשון מטפח על פניו אמר כך הוא גדול כחה של תשובה ולא הייתי יודע, מיד עמד אדם הראשון ואמר מזמור. ר' שמעון אומר המזמור הזה אדם הראשון אמרו, לפי שבא יום השבת ונעשה סניגור לאדם לפני הקב"ה ואמר ריבון העולם, בששת ימי המעשה לא נהרג איש בעולם ובי אתה מתחיל, זו היא קדושתי וזו היא ברכתי ונוצל אדם הראשון מדינה של גיהנם בזכות השבת, וכשראה אדם כחה של שבת התחיל משורר "מזמור שיר ליום השבת", אמר ליה השבת ולי אתה אומר המנון, אני ואתה נאמר המנון להקב"ה "טוב להודות לה'".

השבת היא יסוד התיקון בעולם. אדם הראשון עשה תשובה ביום השבת, מפני שאין יום אחר מתאים כמו השבת לתיקון. העובדה שיש שלימות במציאות, יש יכולת להיות מסולק מכל חיסרון, היא מהוה את המפתח לתיקון. השבת באה לומר לנו, שהמציאות היא באמת שלימה, אין בעצמותה קלקול. לכן, גם אם קלקל האדם, יש בידו יכולת לתקן, יש לו לאן לחזור. המוות, שהוא החיסרון הגדול ביותר המתגלה במציאות, הוא התוצאה הקשה ביותר, שהחטא גרר בעקבותיו, זה לא קיים בשבת - "בששת ימי המעשה לא נהרג איש בעולם, ובי אתה מתחיל?". השבת מסולקת מכל חיסרון, ולכן אין יום ראוי יותר ממנה לשוב אל ה'. "טוב להודות לה'" - יום השבת הוא יום של הודאה לה' על כל הטוב שהשפיע למציאות. יום בו אנו רואים את המציאות השלימה, כפי שברא אותה הבורא, ועל כך אנו מודים ומזמרים.

כפי שהשבת הייתה המפתח לתיקונו של אדם הראשון, כך השבת מהוה יסוד לתיקון העולם כולו. בפיוט "לכה דודי", שאנו שרים בכל שבת, מתואר תהליך גאולתו של עם ישראל: "מקדש מלך, עיר מלוכה, קומי, צאי מתוך ההפיכה... התנערי מעפר קומי, לבשי בגדי תפארתך עמי... התעוררי, התעוררי, כי בא אורך, קומי אורי, עורי, עורי, שיר דברי, כבוד ה'

49. ילקוט שמעוני, תהילים רמז תתמ"ג.

עליך נגלה..." תחילתו של תהליך זה, בקריאה הגדולה: "לקראת שבת לכו ונלכה...", ושיאו, בהכרזה: "בואי בשלום עטרת בעלה, גם בשמחה ובצהלה, תוך אמוני עם סגולה, בואי כלה, בואי כלה". תהליך הגאולה, התהליך שסופו בתיקון השלם של העולם, מוליך אותנו אל יום השבת, אל היום שכולו שבת לחיי העולמים. זהו היום, שאליו הולך העולם משנברא, ועוד קודם לכן, כבר משעלה במחשבה להיבראות- "סוף מעשה במחשבה תחילה". זהו התיקון הכללי אליו שואף העולם להגיע, ואליו יגיע. יום השבת הוא פסגת השאיפות של המציאות כולה, ואשרי מי שזוכה לחוש את טעמו, ולו במעט.

> "מעין עולם הבא יום שבת מנוחה, כל המתענגים בה יזכו לרוב שמחה. מחבלי משיח יוצלו לרוחה, פדותנו תצמיח, ונסו יגון ואנחה"[50].

50. זמירות לליל שבת, "מה ידידות מנוחתך", בית אחרון.